

Lerchné dr. Egri Zsuzsa

Anyanyelv felsősöknek

Tankönyv **5.** osztályosoknak

Tizenharmadik, átdolgozott kiadás
Mozaik Kiadó – Szeged, 2013

Az elektronikus szöveg

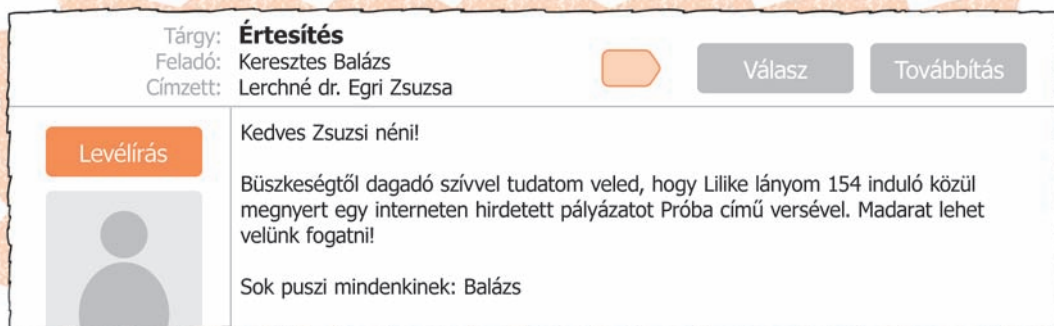

Új kérdés

Hogyan kell értelmezni egy elektronikus szöveg mondanivalóját?

Nap mint nap bombáznak téged különböző elektronikus eszközökkel továbbított üzenetekkel: SMS-t kapsz vagy küldesz, e-mail-t olvasol vagy írsz, a televízió vagy a számítógép képernyőjére meredsz stb. Itt az ideje, hogy alaposabban megismerkedj velük!

Az e-mail

Az **e-mail** [ímél] elektronikus úton továbbított, gyors és könnyű üzenetváltás. Az **e-mail cím**: *lezs* (személy v. felhasználó neve) *@t-online.hu* (számítógépes postafiók). Az üzenetben gyakoriak a rövidítések (vki = valaki, h = hogy, zu = mi újság?).

Okoskodó

1. A kép alapján beszéljétek meg, milyen adatok kerülnek az ún. *fejlécbé* és a *törzsbe*! Hol a helye az aláírásnak?
2. Ki a feladó, ki a címzett és mi a tárgy?
3. Ha az etikett szó a viselkedés illedelmes módját jelenti, akkor mi lehet a netikett?

Tanulnivaló

Az **e-mail** használatával kapcsolatban tartsd be az alábbi néhány fontos szabályt!

1. Ne íj csupa nagybetűvel!
2. Egy sor legfeljebb 70 karakter lehet a szóközökkel és írásjelekkel együtt.
3. Fogalmazz tömören, légy udvarias, kerülj az illetlen kifejezéseket!
4. Ne fogadd ismeretlenek levelét, védj a személyes adataidat, légy elővigyázatos!
5. A netikett szerint illik tárgyat írni, és olvasási visszaigazolást küldeni, ha a feladó kéri.

Az SMS

Az **SMS** (Short Message Service) mobiltelefonon küldött, maximum 160 karakternyi, rövid üzenet. Sok tekintetben hasonlít az e-mail-re, a rá vonatkozó illemszabályok is megegyeznek vele.

A mobiltelefonok többsége támogatja a sablonok megjelenítését. Ezek többnyire egy-egy billentyűkombináció segítségével előhívhatók, esetleg kiválaszthatók egy tárból, például: az öröm jele: :), a szomorúságé: :(stb.

Okoskodó

1. Beszéljétek meg, miért tilos tanórákon mobilozni!
2. Milyen esetekben nélkülözhetetlen a mobiltelefon használata?
3. Sokan *bunkofonnak* nevezik a készüléket. Szerinted igaz vagy hamis ez az állítás? Miért?

Tanulnivaló

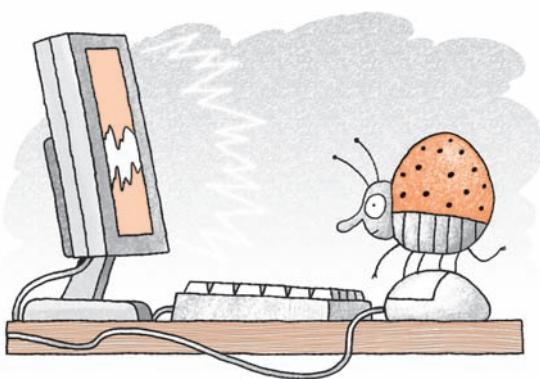
Az **SMS** a mobiltelefon szolgáltatása a gyors üzenetváltásra. A terjedelem korlátozott, ezért tömören és pontosan kell fogalmazni.

Légy kreatív!

1. Mentsd ki magad a késés miatt SMS-ben! Dolgozz a füzetedben!
2. Képzeld el, hogy édesanyád SMS-t ír, mikor színházban vagy. A lakáskulcsot keresi rajtad. Tudod, hogy az előadás közben nem szabad mobiltelefont használni, de a sor közepéről sehogy se tudsz kimenni. Mi kerül a gyors SMS-be?

A honlap

Az interneten található olyan oldalak, azaz honlapok, amelyekből adatokat, információkat ismerhetünk meg egy-egy cégről, intézményről, szolgáltatásról, termékről stb. Ezekhez bárki hozzáférhet, hogy tájékozódhasson.

Okoskodó

1. Keress rá az iskolád honlapjára az interneten! Ha ismered, írd be az internet címsávjába az iskola honlapcímét, pl. www.arany-szeged.mozanaplo.hu. Könnyen rátalálhatsz azonban iskolád honlapjára akkor is, ha beírod a böngésző (pl. Google) keresősávjába az iskola nevét, helyét, pl. Arany János Iskola, Szeged.
 - a) Tartalmazza-e a honlap az iskolád történetét? Ha igen, olvasd el, és készíts belőle tartalmi kivonatot a füzetedben!
 - b) Mutasd meg a szüleidnek, hol találják a honlapon az iskola telefonszámát, a tanárok elérhetőségét!
 - c) Van-e az iskola honlapján képgaléria? Sorold fel, milyen eseményeket örökítenek meg a fotók!
 - d) Keresd meg a honlapon, hány osztály jár az iskoládba!
2. Egy vállalkozó kedvű férfi az általa szerkesztett műanyag kismotort honlapon szeretné reklámozni. Író barátja így dörmög magában a dologról:

Én rohadtam a gépnél egy napot, hogy egy darab műanyagról írjak valamit, amit a kutyá nem olvas, mivel nincs az a szülő, aki úgy vásárol játékot a gyerekének, hogy előtte elolvassa, mit vásárol, a gyerek pedig még nem tud olvasni [...]

(Gerlóczy Márton: Írok egy tárcát in *Vasárnapi Hírek* 2012. nov. 25. 11. 1.)

Mondjatok véleményt a tervezett honlap ötletéről!

Tanulnivaló

A **honlap** (homepage) egy vagy több forrásból származó információk összessége, amelyek az interneten kapcsolódnak össze. A közölt adatok nyilvánosak.

Légy kreatív!

Az iskolád honlapján keresd meg az aktuális havi programot! Hogyan fogalmaznád meg SMS-ed az osztálytársadnak a soron következő legfontosabb eseményről? Dolgozz a füzetedben!

Voltál mostanában könyvesboltban, elnézegetted a kirakatában sorakozó újdonságokat? Nem tartottak vissza a vásárlástól az árak? Ha igen, akkor tudnod kell, hogy van olcsóbb megoldás is. Mégpedig az e-könyv!

Az e-könyv és a hangskönyv

Az **e-könyv** elektronikus formában képpel illusztrált vagy anélkül készített olvasható kiadvány. Digitális megfelelője a nyomtatott, általunk megszokott könyvnek. Mivel olykor ingyenesen letölthető, olcsóbb és gyorsabban terjeszthető a hagyományosnál. Előnye az is, hogy nincs szükség hozzá papírra, nyomtatásra, szállításra, bolthálózatra.

Az e-könyvet számítógépen vagy speciális e-könyv olvasó készüléken tudjuk olvasni. „Rokona” a CD-n kapható **hangskönyv**, amelynek szövegét előzetesen ismert színészek, bemondók vagy a szerző felolvasásával rögzítik. Az e-könyv tehát látható, a hangskönyv pedig hallható.

Okoskodó

Nézz utána, milyen kiadványok találhatók e-könyv, és milyenek hangskönyv változatban!

Légy kreatív!

Válassz egy mesét vagy egy verset, amelyet mintaszerűen fel tudnál olvasni egy hangskönyv számára!

Tanulnivaló

Ma már életünk részei az elektronikus adathordozókon hozzáférhető szövegek. Megértésük, feldolgozásuk nagyobb figyelmet igényel.

Az **e-könyv** szövegeinek – és a hozzájuk kapcsolódó illusztrációk, kiegészítések – feldolgozása megegyezik a hagyományos, papír alapú szövegekével. Mindenekelőtt célszerű átfutni, a hosszabb szöveget hangosan is felolvasni, előzetes ismereteinket mozgósítani, felmerülő kérdéseinket megfogalmazni, kialakuló véleményünket a szöveg egészével vagy részleteivel indokolni, a lényeget kiemelve összegezni az ismereteket.

A **hangskönyv** szövegeit érdemes többször meghallgatni, közben lejegyezni a fontos adatokat, neveket, helyszíneket, hogy könnyebben megjegyezhesük, visszaidézhessük és továbbgondolhassuk őket.

Légy kreatív!

Olvasd el a függelékben kortárs költőnk, Varró Dániel internetről származó versét! Mondd el, miért tartod érdekesnek a szöveget! Használd fel a lábjegyzetben található szómagyarazatokat is!

A mássalhangzók egymásra hatása IV.

A rövidülés

Emlékeztető

A szomszédos mássalhangzók változhatnak a hangszalagok működése, az akadály helye szerint. Hasonulhatnak egymáshoz részlegesen vagy teljesen, összeolvadhatnak egymással.

Új kérdés

Hogyan változik kiejtéskor a kiejtett hangok időtartama?

Fönt meg a felhők szállnak az égen, bodzafehéren, bodzafehéren.

(Nemes Nagy Ágnes: Tavaszi felhők)

Ezúttal három mássalhangzó került egymás mellé, melyek közül kettő azonos. Szóban ezeknek csak az egyikét ejtjük, tehát a hosszú mássalhangzónak a rövid párját, a szomszédos mássalhangzó pedig változatlan marad. Ennek a változásnak a neve: *rövidülés*.

Tanulnivaló

Ha a hosszú mássalhangzó előtt vagy után még egy rövid mássalhangzó áll, akkor kiejtésben a hosszú mássalhangzó megrövidül. A *rövidülést* írásban nem jelöljük. Például: *hallgat, meggyből, kezd, áldd*.

Nyelvi csodabogarak

Ismét tapasztalható, hogy a mássalhangzó-változások egy szón belül és két szó határán egyaránt megtörténhetnek.

Rövidülés szó belsejében: *jobbra, mondd*; összetett szóban: *orrszarvú, sakktábla*.

Rövidülés két szó határán: *több gyerek, el kell mennem*.

Okoskodó

Keressetek a rövidülésre további példákat!

A mássalhangzók egymásra hatása V.

A kiesés

Új kérdés

Hogyan járulnak hozzá hangképző szerveink beszédünk dallamosabbá, könnyebbé válásához?

Légy szíves, *kösd be* a karomat, mert nagyon fáj! Azt *mondta* a doktor bácsi, hogy meg kell *röntgenezni*.

Hangos olvasáskor, beszélgetéskor akaratlanul is törekszünk az egyenletesebb, könnyebb beszédre. Ezt úgy érzük el, hogy az egymás mellett összetorlódott három mássalhangzó közül egyet, általában a középsőt kihagyjuk. Így hangzik: „közs be”, „asz monta”, „röngenezni”. Ennek a mássalhangzó-változásnak a neve: **kiesés**.

Tanulnivaló

Amikor három egymás mellé torlódó mássalhangzó közül egyet (általában a középsőt) kényelemből nem ejtünk ki, akkor **kiesés** történik. A kiesést írásunk nem jelöli. Például: *tes(t)mozgás, mos(t) már, azér(t) kérem, néz(d) csak*.

Nem árt tudni

Gyakori jelenség az is, amikor két magánhangzó között hosszan ejtünk bizonyos mássalhangzókat. Az ilyen mássalhangzó-változást neve: **nyúlás**. Például:

- *kisebb* - kiejtve: “*kissebb*”;
- *belőle* - kiejtve: “*belölle*”;
- *természetesen* - kiejtve: “*természetessen*”.

Vigyázz, írásban a nyúlást sem jelöljük!

Okoskodó

1. Keress saját példákat a kiesésre, a rövidülésre és a nyúlásra!
2. Alkossatok párokat! Egyikőtök sorolja föl a következő (és hasonló) szavakat: *késsel, megadjuk, lakklemosó, azt kérdezi, válltömés, varrni, pirosabb, metszéspon, hagyjál békén, mindjárt jövök*

A másik nevezze meg a mássalhangzó-változásokat! Egy koppantással jelzett helyen szerepet lehet cserélni.

Emlékeztető

Tudod, mikor mondjuk azt, hogy egy szó egyjelentésű, és felismered, ha egy szó hangalakjához több jelentés is tartozik, amelyek között összefüggés fedezhető fel.

Új kérdés

Mi történik, ha két szó alakja megegyezik, jelentésük viszont nem is hasonlít egymásra?

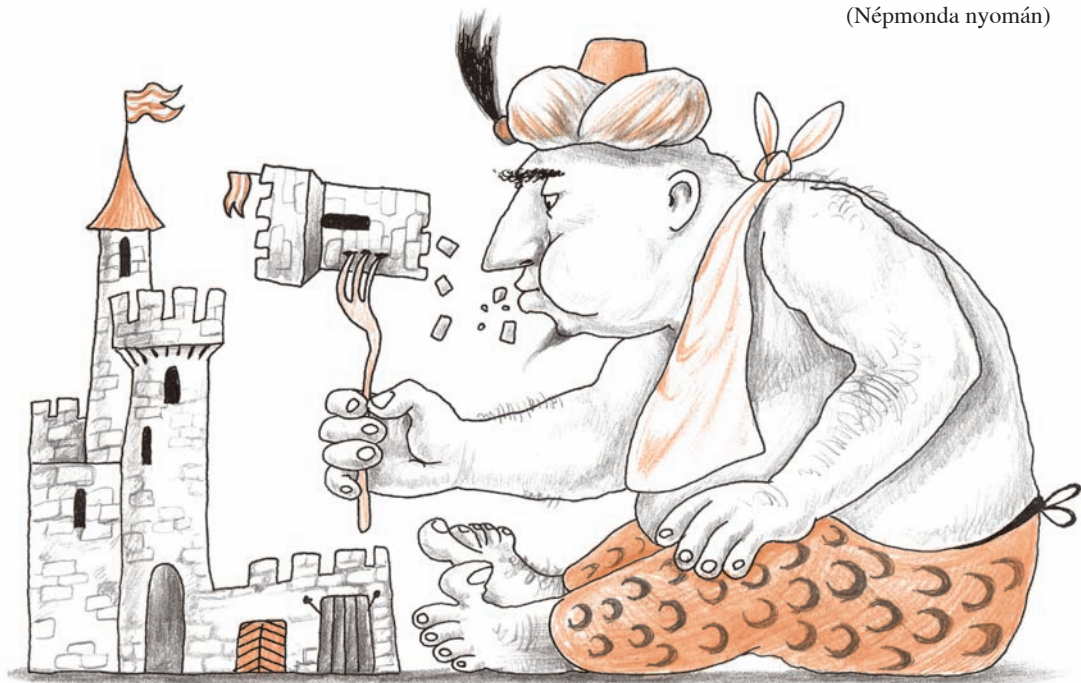
Egykor magas vár állott a Somló hegy tetején, ma már csak a romja látszik.

Valamikor Erdődy várkapitány védte a török ellen, de bizony sokra nem ment vele, mert katonája kevés volt. Annál több éhes szájat kellett táplálnia, mert az egész környék lakossága felmenekült a várba. Mindenki ott keresett védelmet. A kapitány tudta, hogy a sok éhes szájt élelemre is ott vár.

Nem véletlenül panaszkodott hát az öreg pék:

– Nagyuram, ez a fal előbb leomlik, mint ahogy a friss kenyérből mindenki annyit fal, amennyi elég lenne neki.

(Népmonda nyomán)

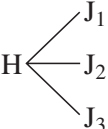

Mi adja a szöveg különösségét? Kétszer fordul elő a szövegben két ugyanolyan szó: a vár főnév és a vár ige, a fal főnév és a fal ige. Ezeknek a szavaknak véletlenül betűről betűre, hangról hangra megegyezik az alakjuk, viszont a jelentésük és a szófajuk teljesen eltér egymástól. Ezeket azonos alakú szavaknak nevezzük.

Nem árt tudni

Az **azonos alakú szavak** hangalakja megegyezik, jelentésük különbözik.

Legtöbbször a szófajuk is eltér egymástól. Például: *fagy* (ige, főnév), *zár* (ige, főnév).

Az **azonos alakú szó** jelölése: H

Figyelemkeltő

Kettőnél több jelentése is lehet az azonos alakú szónak. Az *ár* hangsor például négy dolgot idéz emlékezetünkbe: 1. árvíz, 2. a cipész egyik szerszáma, 3. az áru értéke, 4. a terület egyik mértékegysége.

Nyelvi csodabogarak

1. Ha a szótő azonos alakú, akkor *szótári azonosalakúságról* beszélünk: *csap, nyom, hány*.
2. Ha az azonosalakúságot toldalék okozza, akkor *nyelvtani azonosalakúságról* beszélünk: **Kérnék** még egy szelet tortát. *Pistiék kérnék* őt arra, hogy vigye el őket az állomásra.
3. Ha az azonosalakúságot a szótári alak és a toldalékos alak egyezése okozza, akkor *vegyes azonosalakúságról* beszélünk: *Nézd, már hasad a hajnal! Biztosan a sok a rágcsálástól fáj a hasad.*

Okoskodó

1. Olvassátok fel az alábbi szöveget, és figyeljétek meg a képet! Hogyan értelmeznétek a viccet?

- *Elnézést, uram, ez a vonat Hatvan felé megy?*
- *Nem, uram, csak egyfelé.*

2. Mitől egyhangú a következő szöveg? Beszéljétek meg!

Az ügyfél a fél kezében tartja az iratait, de az ügyvéd csak félgőzzel figyel rá. Közben a beidézett fél attól is fél, hogy fagyasztott félkész tortája a várakozás közben kiolvad a táskájában. Nem csoda, ha féltében alig fél füllel hallgatja a hivatalos szavakat.

A szó alakja és jelentése IV.

Hasonló hangzású szavak

Emlékeztető

Vannak hangzásban alig megkülönböztethető szavaink. Biztosan volt olyan alkalom, amikor elbizonytalanodtál, mert nem értetted pontosan, melyik is lehet a helyes szó.

Új kérdés

Hogyan lehet megkülönböztetni a könnyen összetéveszthető szavakat?

A mindennapi nyelvhasználatban gyakran eltévesztjük, mikor helyes a *helység*, mikor a *helyiség* szó. Mityu így okoskodik:
– A helységneveket nagybetűvel kezdjük: Abony, Szolnok, Vonyarcvashegy.

Ikertestvére a felsoroltak helyébe a következő példákat javasolja:

– Konyha, nappali, előszoba, hálófülke.

Végül bátyjuk tesz közöttük igazságot. Szerinte a *helység* szó települést, tehát falut vagy várost jelent, a *helyiség* pedig valamely épületnek egy-egy különálló részét. Az ilyen szópárok könnyen összetéveszthetők, mert hangalakjuk hasonló.

A *helység* és a *helyiség* szavak alakja egyetlen ponton tér el egymástól, jelentésük azonban jókora különbséget mutat. Az ilyen szavakat *hasonló hangzású szavaknak* nevezzük.

Nem árt tudni

A **hasonló hangzású szavak** alakja alig tér el egymástól, jelentésük azonban más és más. Például: *tartam* – *tartalom*, *egyelőre* – *egyelőre*.

A **hasonló hangzású szavak** jelölése:
$$\begin{array}{cc} H \sim H \\ | \quad | \\ J \quad J \end{array}$$

A hasonló hangzású szavak szófaja, szerkezete, szótagolása, helyesírása is eltérhet egymástól: *község* – *közösség*, *újra* – *ujjra*.

Légy kreatív!

Értelmezzétek közösen a *gondatlan* - *gondtalan*, *ízetlen* - *íztelen* szópárokat!

Beköszöntő	5
Miért és hogyan kell a nyelvtant tanulni?	6
Nyelv, anyanyelv, beszéd, írás	8
A szép magyar beszéd	10
Kommunikáció, nyelvi viselkedés	12
A fogalmazási ismeretek felelevenítése	10

TANÉV ELEJI ISMÉTLÉS

Hangtani ismeretek	15
Szótani ismeretek	16
Mondattani ismeretek	17
Fogalmazási ismeretek	18

ISMERKEDJ MEG A SZÖVEGEKKEL!

A nyomtatott szöveg	21
Az elektronikus szöveg	24
Tájékozódás, információkeresés	28

MAGÁN- ÉS MÁSSALHANGZÓK

Hogyan keletkeznek a hangok?	31
Magánhangzóink	32
Mássalhangzóink	34
A magánhangzók egymásra hatása. A hangrend és az illeszkedés	36
A mássalhangzók egymásra hatása I. A részleges hasonulás	38
A mássalhangzók egymásra hatása II. A teljes hasonulás	40
A mássalhangzók egymásra hatása III. Az összeolvadás	44
A mássalhangzók egymásra hatása IV. A rövidülés	46
A mássalhangzók egymásra hatása V. A kiesés	47

HELYESÍRÁSUNK ALAPELVEI

A hang és a betű	49
Az ábécé és a betűrend	50
A szótagolás és az elválasztás	51
A magyar helyesírás alapelvei I. A kiejtés elve	52
A magyar helyesírás alapelvei II. A szóelemzés elve	54
A magyar helyesírás alapelvei III. A hagyomány elve	56
A magyar helyesírás alapelvei IV. Az egyszerűsítés elve	58
Összefoglalás. Szövegértés, hangtan, helyesírás	60

A SZAVAK SZERKEZETE ÉS JELENTÉSE

A szó szerkezete I. A szavak osztályozása	65
A szó szerkezete II. Az összetett szó részei	66
A szó szerkezete III. A toldalék fajtái	68
A szó szerkezete IV. További ismeretek a toldalékokról	70
A szó alakja és jelentése I. A hangalak és a jelentés kapcsolata	72
A szó alakja és jelentése II. Egyjelentésű és többjelentésű szavak	74
A szó alakja és jelentése III. Azonos alakú szavak	76
A szó alakja és jelentése IV. Hasonló hangzású szavak	78
A szó alakja és jelentése V. Rokon értelmű szavak	79
A szó alakja és jelentése VI. Ellentétes jelentésű szavak	80
A szó alakja és jelentése VII. Hangutánzó és hangulatfestő szavak	81
Állandósult szókapcsolatok	82
Összefoglalás. Szótani ismeretek	84

TANÉV VÉGI ISMÉTLÉS

Az ismétlés lépései	87
Hangjaink és betűink	88
Helyesírásunk	89
Szavaink	90
Mondataink	92
Szövegértés	93
Nyelv és kommunikáció	94
FÜGGELÉK	95
KISLEXIKON	98